

Recuperarea cunoștințelor asupra construirii României moderne – exemplul fraților Lapedatu

*Comunicare la al 143-lea Congres CTHS, Paris, 26 aprilie 2018
de Andreas Wild, Vicepreședinte al Fundației Lapedatu*

Rezumat

La sfârșitul primului război mondial, într-un interval scurt de circa douăzeci de ani, cioburile imperiilor sfârșimate unite cu România au fost asamblate, în ciuda eterogeneității lor, într-un stat mai curând modern care încă există cu puține schimbări. Transmiterea cunoștințelor de construcție statală a fost împiedecată de regimurile dictatoriale, între care opresiunea comunistă de patruzeci și cinci de ani care i-a eliminat fizic pe artizanii unirii, le-a șters faptele din cărțile de istorie și a interzis să se vorbească despre ei chiar și în familie. Alexandru și Ion Lapedatu, frați gemeni, membri ai organelor legislative și executive ale statului român, activând unul în finanțe, celălalt în domeniul culturii și al cultelor, au avut un destin neobișnuit, dar exemplar pentru timpul în care au trăit și care astăzi suscită curiozitatea, dar și interesul de a le recupera contribuțiile. În apropierea centenarului Marii Uniri, recuperarea acestui capitol din istoria României dă un termen de referință și o sursă de inspirație

Introducere

După „primăvara popoarelor” din 1848, românii din Transilvania - ca și alte naționalități din imperiul Austro-Ungar – duc o luptă de afirmare națională opunându-se politicii de maghiarizare forțată urmărită de Ungaria potrivit concepției politice a statului național, larg răspândită în secolul al XIX-lea. În 1892, ei depun un „Memorandum” la Cancelaria imperială din Viena, care îl trimite fără a-l deschide Dietei Transilvaniei, care, de asemenea, îl trimite fără a-l deschide Doctorului Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român din Transilvania, care însă îl publică în mare tiraj, inclusiv în limbi de circulație internațională. Justiția maghiară îi condamnă la pedepse grele pe autorii acestei „provocări în presă”, dar procesul lor atrage atenția întregii Europe. George Clemenceau scrie : „În interesul Ungariei, trebuie să dorim libertate pentru românii din Transilvania”.¹

La demonstrațiile de solidaritate cu memorandiștii participă și doi adolescenți, frații gemeni Alexandru și Ion Lapedatu. Născuți la Săcele, în sud-estul Transilvaniei, rămăseseră orfani la un an și jumătate. Mama lor, lipsită de mijloace, primește un mic ajutor social de la municipalitatea Brașov și este sprijinită de familie. Frații încep școala în comuna natală, o continuă la Brașov, iar la intrarea în liceu se separă: Ion rămâne în Transilvania, deci în Austro-Ungaria, în timp ce Alexandru pleacă la Iași, în Regatul României.

Ion obține două burse și face studii de economie la Universitatea din Budapesta, după care este angajat, mai întâi ca al doilea secretar la „ASTRA”, asociația culturală a românilor, apoi în scurtă vreme ca director de bancă la Orăștie, apoi la Sibiu. El va deveni organizatorul sistemului bancar al românilor din Imperiul Austro-Ungar și fondatorul Băncii Generale de Asigurări, prima instituție de asigurări accesibilă populației românești, care va deveni mai târziu „Prima Ardeleană”.²

Alexandru absolvă facultatea de istorie a Universității București lucrând între timp în mici funcții pentru a se susține financiar, este angajat la Secția de manuscrise a Academiei Române, apoi este numit secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice (CMI). Încă din timpul studenției începe să publice studii istorice erudite, iar în 1910 este ales membru corespondent al Academiei Române.

În august 1916, după doi ani de neutralitate, România intră în război de partea Triplei Antante. La Sibiu, Ion apără valorile Băncii Albina prin tulburările produse de apropierea armatelor Române; după retragerea acestora, este suspectat de trădare, este achitat, dar are domiciliu obligatoriu la Beiuș. În 1917, armatele germane intră în București iar aliații lor bulgari ocupă Dobrogea. Regele, guvernul și

---

¹ G. Clemenceau, « Lutte des races », pag. 1

² C. Nagy și T. Ionescu, Ioan I. Lapedatu, un economist prezent la glasul vremii, pag. 92-159

instituțiile de stat se refugiază la Iași, în nord-estul țării. Alexandru, de la Iași, este delegat ca însoțitor pentru al doilea transport al tezaurului român care urma să fie „pus la adăpost” la Moscova (nu va fi niciodată restituit integral, litigiul este în curs). La începutul lui 1918, după ce asistase la sosirea bolșevicilor care iau puterea la Moscova, Alexandru se întoarce la Iași, anticipează apropierea sfârșitului războiului și îi propune lui Ion I.C. Brătianu, președintele Partidului Național Liberal (PNL), elaborarea unui material documentând argumentele României în viitoarele tratativele de pace.

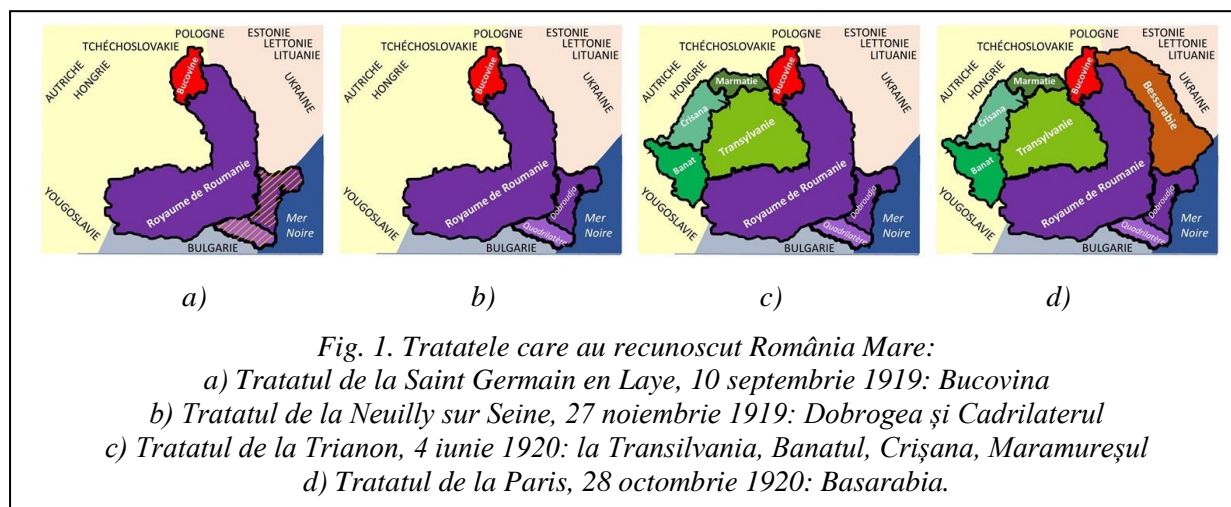
În 1918, invocând „Decretul asupra dreptului popoarelor din Rusia” emis de Lenin și planul în 14 puncte al președintelui american Wilson, provinciile cu populație majoritar română se exprimă în favoarea unirii cu Regatul României:

- Sfatul țării din Basarabia votează la 9 aprilie
- Consiliul național al Bucovinei, compus din români cu sprijinul populației germane și poloneze, votează în unanimitate la 28 noiembrie
- Cei 1228 de delegați în Marea Adunare Națională din provinciile aparținând Ungariei votează la Alba Iulia la 1 decembrie.

Pe căi diferite, în țări diferite cei doi frați Lapedatu se întâlnesc în spirit, lucrând pentru același ideal național:

- Ion este delegat la Alba Iulia de circumscripția Nocrich, unde este ales în Marele Sfat Național (organ legislativ) și este numit secretar general al Resortului financiar în Consiliul dirigenț al Transilvaniei, Banatului și al părților ungurești (organ executiv)
- Alexandru pleacă în decembrie 1918 la Conferința de Pace de la Paris ca membru al delegației române. Documentația sa devine document oficial al României la Conferință.³

Lumea este restructurată: patru imperii dispar (german, otoman, rus, austro-ungar), se formează state naționale: mai întâi Austria și Ungaria; apoi Estonia; Letonia; Lituania; Ucraina; Polonia; Cehoslovacia; Regatul sârbilor, croaților și slovenilor (care va deveni Iugoslavia) – și, bineînțeles, „România Mare” ale cărei provincii sunt recunoscute prin patru tratate (fig. 1).

Pentru români, rezultatul depășește cele mai optimiste speranțe: țara este de aproape două ori și jumătate mai mare: 295 de mii de km², 18 milioane de locuitori.

Însă munca abia începe.

Ca pentru întreaga „generație a mării uniri”, traiectoria fraților Lapedatu traversează trei etape: construcția statală; deconstrucția: și, în final, recuperarea.

³ A. Lapedatu, *La Roumanie devant le Congrès de la Paix.*

Construcția statală în România interbelică

Contribuțiile fraților Lapedatu sunt ilustrative pentru opera întregii lor generații, desigur fără a fi exhaustive.

Punctul de plecare

Fundamentele statului sunt mai curând solide: în toate provinciile, unirea fusese votată de majoritatea demografică românească existentă. Dar există și importante dificultăți:

- Limba oficială:
  - o Rusa în Basarabia, unde limba „moldovenească” (numele dat limbii române de oficialitățile rusești) fusese interzisă în administrație (1829), în biserică (1833), în învățământul secundar (1842), în școlile primare (1860) și în public (1871)
  - o Germana în Bucovina (1775)
  - o Maghiara în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (cu excepția școlilor primare confesionale)
  - o ...Și desigur româna în Regatul României.
- Legislația (rusă, austriacă, maghiară, română)
- Cultele și funcțiile lor
- Economia și finanțele: nivelul de dezvoltare, fiscalitatea, moneda (cinci monede se află în circulație) etc.

În plus, exista o mare neîncredere între românii din diferite provincii, ca și între români și celelalte naționalități.

Măsurile economice de tranziție

Consiliul Dirigent are a existență temporară, dar reușește să decidă reforma agrară și să fondeze, la inițiativa lui Ion, Banca Agrară care demarează la Cluj pe 10 ianuarie 1920: va deveni o instituție importantă, finanțând lucrările agricole și investițiile țăranilor împroprietăriți.⁴

Ion se angajează pentru preluarea zăcămintelor de gaz metan din Ardeal, care complementau petrolul din sudul țării. La recomandarea lui, Consiliul Dirigent pune sub sechestru întreprinderea maghiară cu capital german care avea concesiunea. Ion desfășoară o activitate tenace timp de doisprezece ani, navigând printre prevederile tratatelor internaționale asupra statelor succesoriale ale monarhiei austro-ungare, reușind să răscumpere toate acțiunile pentru Societatea româna de gaz metan și devenind președintele Comitetului de administrare al acesteia.

Învățământul

Consiliul Dirigent înființează în 1919 la Cluj o universitate românească, numită și „Universitatea Daciei superioare”. Pentru a asigura calitatea academică, sunt invitați Sextil Pușcariu, decan al Facultății de litere și filozofie de la Universitatea (austriacă) din Cernăuți, care va fi primul rector; Victor Babeș, cu o reputație mondială în microbiologie grație lucrărilor sale efectuate în laboratoarele lui Pasteur și Koch; Emil Racoviță, director adjunct al Laboratorului Arago de la Banyuls-sur-Mer, pionier al biospeologiei; și mai mulți profesori din universități franceze.⁵ Alexandru este invitat ca profesor titular al Catedrei de istoria veche a românilor. El va fi ales decan al Facultății de litere și filozofie și, împreună cu colegul și prietenul său Ioan Lupaș, va co-fonda Institutul de istorie națională de la Cluj. Și Ion primește o invitație; el va ezita până în 1922, când va deveni profesor titular al Catedrei de finanțe publice și private la Academia de înalte studii comerciale și industriale de la Cluj.

În 1920 se înființează și la Cernăuți o universitate românească. În învățământul secundar, între 1919 și 1928, numărul colegiilor va crește de la 32 la 168, cel al liceelor de stat de la 35 la 188; în 1925 se introduce bacalaureatul napoleonian. Capacitatea de școlarizare în învățământul primar, reorganizat

---

⁴ M. Pop, « Înființarea Băncii Agrare din Cluj și activitatea ei în perioada 1920-1922 », pag. 251-279

⁵ O. Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, pag. 36.

prin legea din 1924, se va dubla în aceeași perioadă prin construirea a circa 7800 de școli noi și repararea localurilor afectate de război.⁶

Unificarea politică

La 28 noiembrie 1919, frații Lapedatu se găsesc amândoi la București, în primul parlament al României unite care înlocuiește toate instituțiile regionale. Ion este ales în Camera deputaților în circumscripția Nocrich; în total va fi ales în Camera deputaților în patru legislaturi și în senat în două legislaturi. Alexandru este membru în Senat din partea Universității din Cluj; în total, el va fi ales de în două legislaturi în Camera deputaților și în șase legislaturi în Senat înainte de a deveni senator *de drept*.

Ion este considerat în mod firesc membru al Partidului Național Român din Transvania. Alexandru devine membru al Partidului Național Liberal (PNL), contribuie decisiv la implantarea acestuia în Transilvania și devine liderul său în regiune.

La 29 martie 1923, România capătă o nouă Constituție, care corespunde noilor realități.

Fiscalitatea

Ion este delegat din partea României la Conferințele statelor succesoriale ale monarhiei austro-ungare. Ca membru al partidului în opoziție, critică într-o serie de patru discursuri în Camera deputaților proiectele de legi fiscale și economice ale guvernului PNL, bazându-se pe cunoștințele sale detaliate ale situației de pe teren ca și pe experiența sa internațională. De pildă, cere ca perceperea strict centralizată a impozitelor, preconizată de PNL, să compenseze veniturile pe care comunele din Ardeal le vor pierde, nemaivând dreptul să facă prelevări directe. Vintilă Brătianu, ministrul finanțelor liberal, recunoaște justetea observațiilor și le include în amendamente. Este începutul unei colaborări fructuoase de lungă durată.

Regimul general al cultelor

Numele lui Alexandru va rămâne legat de legea stabilind regimul general al cultelor, întreprindere pe cât de dificilă, pe atât de inevitabilă pentru unificarea țării. Constituția din 1923 afirmă libertate absolută de conștiință și egalitatea perfectă a tuturor cultelor, dar preciza că există două biserici „românești”, între care biserica ortodoxă era „dominantă” iar biserica greco-catolică era „prioritară”. În afară de această contradicție, problema era deosebit de spinoasă:

- Existau douăsprezece culte recunoscute
- Jurisdicția religioasă traversa uneori granițele statului
- În aceeași biserică existau reguli și competențe diferite de la o regiune la alta
- Nu exista nici un mecanism pentru a recunoaște noi culte
- În plus, cultele existente formulau cereri divergente sau direct contradictorii; catolicii și protestanții cereau prezervarea „drepturilor istorice câștigate”, ortodocșii pretindeau să li se confirme poziția „dominantă” inclusiv prin recuperarea bunurilor congregațiilor care acceptaseră unirea cu Roma devenind greco-catolice, celelalte culte cereau egalitate de tratament etc.

Alexandru este chemat prima dată la guvern de Ion I.C. Brătianu la 30 octombrie 1923; el va fi numit în total în șase guverne ca ministru al cultelor și artelor și în patru guverne ca ministru de stat. Soluția pe care o urmărește este importată din Franța: laicitatea. Cultele vor trebui să-și definească un statut care va fi supus spre confirmare parlamentului, statul va avea ultimul cuvânt în toate situațiile. După cinci ani de activitate susținută (cu scurte întreruperi cauzate de alternanța la putere), Alexandru reușește să rezolve cele două provocări principale:

- Biserica ortodoxă română trebuia să primească satisfacție, date fiind meritele ei istorice și culturale incontestabile, fără însă a i se concede rolul de biserică de stat: pentru aceasta, mitropolitul primat este ridicat la rangul de patriarh prin legea din 25 februarie 1925, iar parlamentul adoptă la 6 mai 1925 statutul definit de Sfântul Sinod; ambele legi poartă semnătura lui Alexandru

---

⁶ I. Agrigoroaiei, G. Iacob și O.-Ș. Buruiană, *Politică și cultură în România interbelică*, pag. 31-51.

- Prerogativele Sfântului Scaun asupra cultelor catolice trebuia preservată într-un mod care să nu prejudicieze suveranitatea statului român. Alexandru reia, în colaborare cu ministrul de externe, negocierile cu Vaticanul și finalizează un text acceptabil pentru ambele părți. Trei partide contribuie: negociat la 15 ianuarie 1926 de Alexandru, semnat la 10 mai 1926, cu câteva modificări minore, de Vasile Goldiș, ratificat la 12 iunie 1929, în timpul guvernului Maniu. România este primul stat care a semnat un Concordat cu Sfântul Scaun fără a avea o majoritate catolică.

Mulțumită acestui progres, Alexandru este în măsură să propună în 1928 un nou proiect de lege pentru regimul general al cultelor. Dezbaterile parlamentare, foarte animate, durează trei săptămâni. Toată țara ia parte: se organizează adunări de susținere sau de protest, demonstrații, rugăciuni publice, procesiuni... Dar textul final este votat aproape în unanimitate și este promulgat la 22 aprilie 192 (fig. 2). Această lege va asigura relații bazate pe normalitate între culte, ca și între culte și stat.

Fig. 2. Alexandru Lapadatu cu Legea cultelor, caricatură de epocă

Stabilizarea monetară

La începutul anului 1926, Ion și amicii săi Vasile Goldiș și Ioan Lupaș părăsesc partidul Național Român din Transilvania când acesta fuzionează cu Partidul Țărănesc formând PNT (după aceasta, Ion nu va mai fi membru în nici un alt partid: va fi „tehnocrat”). Dar la 30 martie, toți trei sunt numiți miniștri în al treilea guvern Averescu. Ion, ca ministru al finanțelor, are misiunea de a opri devalorizarea monedei. El consiliază doi auditori britanici veniți la București în secret pentru a verifica situația bugetară a țării în vederea unui împrumut de stabilizare. Raportul lor este favorabil, dar semnaleză că Ion va trebui să meargă la Londra pentru a discuta cu factorii de decizie. Averescu își dă seama că pentru a primi un împrumut România trebuie să găsească o soluție pentru datoria de stat contractată cu Germania înainte de război. Nicolae Titulescu, ministrul de externe, începe negocieri care însă progresează cu dificultate. Ion, care demisionase din funcția de ministru la sfârșitul lui martie 1927, este chemat în ajutor ca trimis plenipotențiar:

- Ion merge la Berlin la 25 iunie 1927, constată că România dorea să includă datoria sa în despăgubirile de război în timp ce Germania prefera să continue să încaseze redevențele. Cum nu se putea prevedea o soluționare rapidă, Ion revine la București.
- La sfârșitul lui iunie, Ion I.C. Brătianu devine prim ministru. Din acest moment, evoluția evenimentelor este influențată de decese subite,⁷ începând cu moartea regelui Ferdinand I în iulie. Nepotul său de cinci ani devine regele Mihai I sub regență. Ion merge la Londra la începutul lui noiembrie. Britanicii cer rezolvarea diferendelor cu Germania, dar anulează întrevederile la declanșarea scandalului legat de conspirația vizând chemarea pe tron a prințului Carol, tatăl regelui Mihai I. România pare instabilă politic, posibilitatea unui împrumut se îndepărtează. Ion revine la București.
- Ion I.C. Brătianu decedează subit la 24 noiembrie. Îi succede Vintilă, fratele lui. Național-țărăniștii în opoziție îi contestă violent capacitatea de a obține împrumutul de stabilizare, deși Parlamentul adoptă la 27 iulie 1928 legile autorizând un împrumut extern și guvernul începe tratative cu Franța. Dar francezii pun aceeași condiție ca și britanicii.
- În august 1928 Ion se duce la Berlin cu o delegație plenipotențiară. Divergențele par insurmontabile, dar în timp ce presa anunță deja eșecul probabil al tratativilor, Ion și partenerul său german elaborează o propunere de compromis pe care amândouă părțile o consideră acceptabilă. La 10 noiembrie 1928, în ziua în care Iuliu Maniu în fruntea PNT preia puterea ca

⁷ R. W. Seton-Watson, *O istorie a românilor din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, pag. 470

prim ministru, Ion și delegația sa semnează la Berlin „Convenția destinată să pună capăt diferendelor financiare existente între România și Germania” care va fi ratificată și promulgată la 1 ianuarie 1929 (fig. 3). Acesta este primul tratat din istorie între România și Germania și va înlocui Tratatul de la Versailles ca bază a relațiilor bilaterale.

Împrumutul de stabilizare subscris de bănci britanice, americane și franceze este legiferat la 7 martie 1929, cu puține luni înainte de crahul din 24 octombrie 1929 care va declanșa o teribilă criză în întreaga lume. În decembrie, Ion se duce la Amsterdam unde încheie un acord de principiu asupra posibilității

Fig. 3. Semnătura lui Ion Lapedatu pe Convenția cu Germania, extras din Monitorul Oficial, Partea Ia, No. 1, 1.1.1929

de a contracta un împrumut în deize convertibile. Aspectul dezolant al orașului devastat de criză îl șochează. Grație punerii în ordine a finanțelor sale, România poate atenua efectele crizei și demara în forță la încheierea acesteia, atingându-și apogeul în 1938.

Identitatea națională prin cultură

Alexandru urmează un program simplu în celălalt domeniu sub responsabilitatea sa ca ministru: afirmarea identității naționale prin cultură, fără a periclita sau diminua contribuțiile celorlalte naționalități.

În 15 ani el supervizează fondarea a 32 de muzee și ridicarea a peste 20 de monumente dedicate personalităților istorice și culturale românești; elaborează și trece prin Parlament legea teatrelor naționale promovând dramaturgia originală în limba română (1926); instituie premiile Academiei Române pentru literatură. Alexandru este primul editor al Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice care va publica 126 de numere între 1908 – 1945, reprezentând și astăzi referința cea mai substanțială asupra patrimoniului României. Comisiunea Monumentelor Istorice, de care a fost legat toată viața, la început ca primul ei secretar, apoi ca membru, iar din 1940 ca președinte, a documentat, a restaurat și a sprijinit financiar peste 240 de monumente de arhitectură și artă din toate regiunile țării, produse de toate naționalitățile și aparținând tuturor religiilor.

Acțiuni sociale și caritabile

Alexandru și Ion sunt conștienți de faptul că datorează recunoștință instituțiilor sociale care i-au ajutat să supraviețuiască și să progreseze în viață. Când la rândul lor vor ajunge să fie în măsură, ei nu vor ezita să-și plătească tributul față de societății sau să dea ajutor. Pentru a cita doar câteva exemple, Alexandru își donează biblioteca de peste zece mii de volume Universității din Cluj, unde sala de lectură a profesorilor îi poartă numele; Ion fondează „Așezământul Veturia Lapedatu” după numele soției sale, cu intenția de a ajuta intelectualii pensionari lipsiți de mijloace și studenți merituoși; amândoi fac donații importante pentru Eforia Școlilor Române din Brașov, pentru subscripții în vederea ridicării unor opere cum ar fi catedrala din Orăștie, Monumentul Eroului Săcelean etc.

Concluzii privind construcția statală

Generația Marii Uniri a dezvoltat în perioada interbelică o remarcabilă cunoaștere în construcția statală. Majoritatea formațiilor politice a contribuit, bucurându-se de sprijinul celei mai mari părți din populație. Principalii actori au știut să depășească diferențe politice și ideologice pentru binele comun, pe care l-au urmărit cu tenacitate în ciuda dificultăților internaționale cum ar fi crahul din 1929 sau apariția și dezvoltarea curenților extremiste. România își atinge apogeul în 1938. În 1940, ea este ciuntită, dar la sfârșitul celui de al doilea război mondial este reconstituită și continuă să subziste aproape în aceleași frontiere (mai puțin Basarabia și Cadrilaterul), în timp ce aliații săi din „Mica Antantă” s-au fărâmițat sub presiunile lor interne. Se poate aprecia că statul român modern a fost construit sub semnul durabilității.

Uitarea

Mitica perioadă interbelică română ia sfârșit în 1938 prin lovitura de stat a regelui Carol al II-lea care la 10 februarie instaurează dictatura „carlistă”: o nouă Constituție este promulgată, partidele politice sunt suprimate și înlocuite cu „Frontul renașterii Naționale” ca unică formațiune legală.

La 23 august 1939, Germania și Uniunea Sovietică semnează pactul Ribbentrop-Molotov și invadează Polonia la 1 septembrie 1939. Este începutul celui de al doilea război mondial.

În 1940, România Mare este ciuntită sub presiunea celui de al III-lea Reich și a aliaților lui:

- 28 iunie: în urma pactului Ribbentrop-Molotov, Uniunea Sovietică ocupă Basarabia și nordul Bucovinei
- 30 august: dictatul de la Viena atribuie Ungariei nordul Transilvaniei
- 7 septembrie: tratatul de la Craiova redă Bulgariei Cadrilaterul.

La 4 septembrie, Carol II îl numește pe generalul Ion Antonescu Președinte al Consiliului de Miniștri, suspendă Constituția din 1938 și dizolvă corpurile legislative. Dar Antonescu îl acuză pe Carol II că nu și-a îndeplinit jurământul să apere frontierele țării și îl forțează să abdice. Mihai I redevine rege. Antonescu, care nu se bucură de sprijinul fostelor partide tradiționale, începe prin a se alia cu „Legiunea Arhanghelului Mihail”, o mișcare de orientare naționalistă-fascistă, proclamând Statul național-legionar. Dar alianța este ruptă după câteva luni, când se declanșează o rebeliune legionară care însă este rapid înăbușită. Antonescu instaurează dictatura sa militară la 14 februarie 1941. La 22 iunie 1941, el angajează România în război contra Uniunii Sovietice, cu speranța de a recupera Basarabia. La început, planul pare să fie aibă succes, dar cursul războiului se inversează după bătălia de la Stalingrad. În vara lui 1944, Armata Roșie ajunge la frontiera de est a României. Antonescu refuză să cedeze cererii regelui de a cere armistițiul și este arestat la 23 august 1944: este lovitura de stat a regelui Mihai I. România reintră în război, de data aceasta contra Germaniei, cu speranța de a recupera nordul Transilvaniei.

La sfârșitul războiului, frontiera vestică a României este practic reconstituită, dar la est Basarabia și nordul Bucovinei rămân în Uniunea Sovietică, iar Cadrilaterul revine Bulgariei.

La 5 martie 1946, Winston Churchill afirmă în discursul său de la Fulton (Missouri) : „De la Stettin pe marea Baltică la Triest pe marea Adriatică, o cortină de fier s-a pogorât peste continent” (fig. 4). Iar România se află de partea dezavantajată.

Sub presiunea Armatei Roșii, minusculul Partid Comunist Român, înființat în 1921, care se definea el însuși ca o „secție a Internaționalei Comuniste”, și care abia dacă număra o mie de membri, pune mâna pe putere. Începe un nou proiect de construcție statală, ai cărui executori sunt activiști fie locali, fie importați din URSS, pregătiți de Comintern sau Cominform. Acestora li se adaugă un mare număr de „consilieri” sovietici trimiși „la cererea oficialităților române”. Proiectul constă în stalinizarea țării în trei direcții principale: politică; economică; culturală.⁸

Stalinizarea politică

După lovitura de stat a regelui Mihai I, guvernele se schimbă în succesiune rapidă, comuniștii câștigând treptat controlul. La 6 martie 1945, delegații sovietici impun guvernul Dr. Petru Groza, în câteva zile trec Transilvania sub administrație românească și promit României că vor confirma aceasta prin viitoarele tratate de pace.

Partidele „istorice” de dinainte de război, în special PNL și PNT, se reorganizează pentru a participa la alegerile parlamentare anunțate pentru 19 noiembrie 1946. Alexandru Lapedatu reușește să fondeze din nou organizații PNL în Transilvania și face o alianță regională cu PNT, ceea ce permite PNL să obțină

Fig. 4. Cortina de fier

⁸ V. Georgescu, *Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre*, pag. 286-299. Stalinizarea economiei

trei mandate, între care cel de deputat de Cluj pentru el însuși. Dar alegerile sunt iluzorii, fiind fraudate masiv de organizațiile guvernamentale. La numai câteva luni după alegeri, PNT este interzis în urma provocării de la Tămădău, PNT își încetează activitatea iar regele Mihai I este constrâns să abdice sub amenințarea directă a Armatei Roșii. La 30 decembrie 1947 se proclamă Republica Populară Română, care își va primi Constituția la 27 februarie 1948.

Dar „adevărată sancțiune a legilor politice se găsește în legile penale... Cel care îi judecă pe criminali este adevăratul stăpânul al societății.”⁹ Noul cod de procedură penală criminalizează delictе definite vag: conspirație împotriva ordinii sociale sau omiterea de denunț (ceea ce se poate aplica tuturor membrilor de familie, prietenilor, colegilor sau cunoștințelor celor condamnați pe drept sau pe nedrept). În plus, există articole „nepublicate” de care trebuie să ascuți fără să le cunoști – iată un paradox pe care nu și-l poate permite decât dictatura!¹⁰

În 1952 se ajunge la sistemul partidului unic: Partidul Muncitoresc Român, în urma interdicțiilor, încetării „voluntare” a activităților, absorbirilor etc. aplicate tuturor formațiunilor politice.

În paralel, poliția secretă cunoscută ca „Securitatea”, înființată și condusă de ofițeri NKVD trimiși de la Moscova, epurează toate instituțiile sub pretextul luptei antifasciste. Securitatea reprimă violent revoltele țăranilor, protestele studenților, mișcările muncitorilor, urmărindu-le inițiatorii, conducătorii, participanții, familiile lor, prietenii, cunoștințele.¹¹

Elitele sunt eliminate fizic printr-un simplu ordin al Ministerului Afacerilor Interne, fără proces, culminând cu arestările din „noaptea demnitarilor” din 5/6 mai 1950, când și Alexandru, fost ministru, președinte al Senatului și președinte al Academiei Române, este arestat și întemnițat la Sighetul Marmației, unde moare patru luni mai târziu, la 30 august 1950. În această închisoare de exterminare mor și Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu și atâția alții... Ion, fost ministru și guvernator al Băncii naționale, este fixat la pat în urma unui accident de autobus și nu poate fi transportat; el moare acasă la 24 martie 1951.

Sub Ceaușescu, partidul unic ia numele de Partidul Comunist Român, iar statul devine Republica Socialistă România. Represiunea exercitată de Securitate are forme mai subtile, dar este omniprezentă, amplificată de o enormă rețea de informatori. Secretarul general al partidului are puteri absolute.

Stalinizarea economiei

Pe baza noii Constituții a RPR, principalele întreprinderi industriale sunt naționalizate la 11 iunie 1948, apoi procesul continuă cu întreprinderile mici și mijlocii. Se înființează societăți mixte sovieto-române (SOVROM) pentru a transfera valoare către URSS.

Agricultura suferă o „transformare socialistă”, „colectivizarea” fiind declarată ca îndeplinită în 1962. Opoziția masivă a țăranilor este înfrântă printr-o teroare sălbatică cu peste 80 de mii de victime (1945-56). Grupuri de țărani au rezistat refugindu-se în munți, unde au fost vânați până în anii 60, când ultimii partizani au fost eliminați.

Statul preia controlul tuturor instituțiilor. Banca Națională este etatizată în 1948, fiind pusă în subordinea Ministerului de finanțe, devenind Banca Republicii Populare Române, care epurează toți vechii conducători, între care Ion. Statul are monopolul comerțului exterior.

Se instaurează o extremă centralizare și planificare: Comitetul de Stat al Planificării elaborează planuri cincinale și prescrie volumul producției anuale a tuturor produselor din toate întreprinderile, Comitetul de Stat al Prețurilor decide prețurile de vânzare ale tuturor produselor etc. Sunt laudate investițiile importante (hidrocentrale, combinate siderurgice etc.) al căror merit este de a exista, indiferent de viabilitatea lor economică.

---

⁹ A. de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, pag. 373.

¹⁰ V. Tismăneanu et. al., *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: Raport final*, pag. 397-398

¹¹ *Ibid.*, pag. 634-635.

Stalinizarea culturii

Secția de propagandă a Comitetului Central al partidului, atotputernică, instaurează teroarea ideologică. Ea exercită un adevărat monopol asupra istoriei, impunând manualul unic scris de activistul Mihail Roller pentru a propaga ideologia stalinistă care considera lupta de clasă ca motorul istoriei și care exagera rolul poporului rus în istoria României. În învățământ, limba rusă este obiect de studiu obligatoriu.

Instituțiile culturale sunt înregimentate, începând cu Academia Română – 103 „nemuritori” sunt epurați, între care Alexandru și Ion. Se continuă cu universitățile. Liceele, școlile elementare, muzeele, editurile etc. Presa este etatizată. Admiterea în învățământul superior are loc pe considerente „de clasă” definite de partidul unic; la începutul perioadei, copiilor „burgheziei”, cum ar fi nepoata lui Ion, li se interzice accesul în Universități.

Cenzura este riguroasă, afectând tipăriturile, filmele, emisiunile radio, muzica. Misiunea ei este de a combate orice expresie a „naționalismului, cosmopolitismului, obiectivismului sau a decadentei burgheze”. Lista publicațiilor interzise ajunge la 8779 de titluri în 1948 și continuă să crească fără încetare; în plus există, bineînțeles, și o lista secretă. Nimeni nu mai îndrăznește să consulte în bibliotecă lucrări publicate înainte de 1948, iar prezența lor în biblioteca personală poate fi interpretată ca tentativă de conspirație împotriva ordinii sociale.

O rețea de informatori ține Securitatea la curent de orice eroare ideologică în public, în conversațiile între prieteni, în reuniunile de familie... peste tot. Chiar și copii sunt recrutați, puși să semneze contracte în regulă prin care se angajează să-și îndeplinească datoria „patriotică” de a informa asupra celor zise de părinți, de profesori sau de colegi. Nu se mai povestește nimic copiilor, nici fapte istorice, nici amintiri de familie: copii trebuie să ignore istoria pentru a nu periclita rudele. Omul nou este amnezic.

Aceasta ocultare a trecutului devine mai selectivă către sfârșitul epocii Gheorghiu-Dej și sub Ceaușescu. Linia partidului capătă o culoare naționalistă. Anumite opere din literatura patriotică sunt repuse în circulație, deși câteodată sever cenzurate, ne mai fiind considerate ca expresii ale „decadentei burgheze”. În acest context se publică în colecția „Restituiri”, la Cluj-Napoca, în 1976 „Încercări de literatură” ale lui Ioan Al. Lapedatu, tatăl celor doi frați gemeni.

Concluzii privind suprimarea cunoașterii sub dictatură

În România comunistă, timp de aproape jumătate de secol, puterea este deținută de partidul unic care are în frunte nu mai mult de două persoane: Gheorghe Gheorghiu-Dej (în perioada considerată stalinistă, 1945-1965) și Nicolae Ceaușescu (în perioada cultului personalității și a „național-comunismului”, 1965-1989).

Cu excepția unor perioade de redresare scurte și puține la număr, lucrurile merg din ce în ce mai rău. Economia funcționează prost sau aproape de loc. Statul decide prim mijloace „științifice” care este numărul de calorii zilnice pe cap de român, câte ore pe zi se va distribui electricitate pentru a satisface nevoile românilor, ce publicații au voie românii să citească. Penuria este cotidiană, atât materială cât și spirituală. Un caricaturist sintetizează cu umor negru situația într-o publicație „samizdat”: nu există carne, lapte, brânză, ouă, cafea, Ionescu, Cioran...¹² (fig. 5).

Fig. 5. Funcționarea societății române sub dictatura comunistă, caricatură samizdat

Cunoștințele generației interbelice sunt suprimate sistematic, reprezentanții ei sunt eliminați fizic. Se estimează ca aproximativ două milioane de români – 10% din populație - au fost victime directe ale opresiunii: uciși, întemnițați, torturați, condamnați la muncă silnică, deportați, deplasați cu domiciliu

¹² Stanescu, *Rire en Roumanie*, pag. 33.

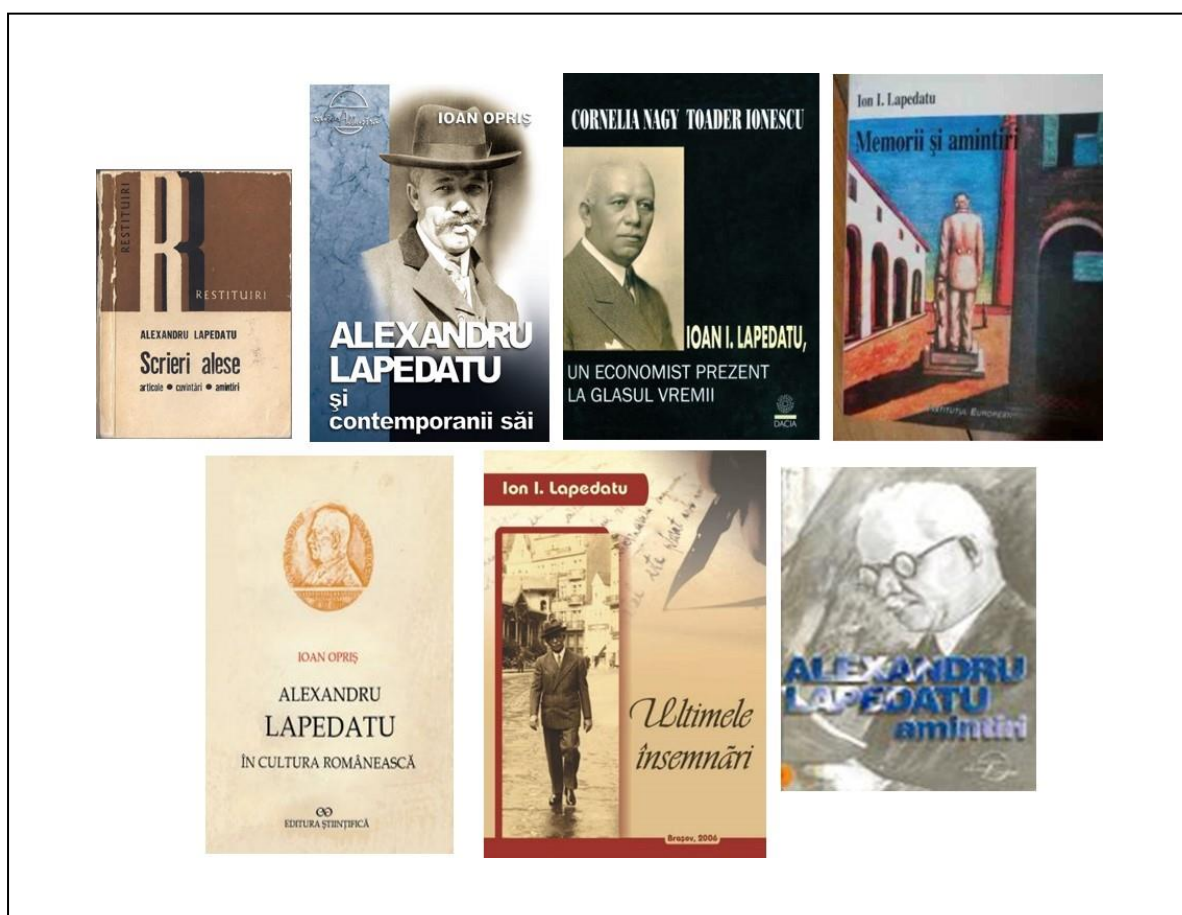
fix etc. Victimele indirecte, cum ar fi membrii de familie care au suferit discriminări sociale, măresc numărul persoanelor reprimite la 7 – 8 milioane, aproape jumătate din populația țării.¹³

Mici deschideri au avut loc spre sfârșitul perioadei, sub controlul strict al cenzurii, pentru a da puțin conținut propagandei patriotice a regimului.

Recuperarea

După căderea zidului din Berlin și dispariția Uniunii Sovietice, țările din estul Europei se dezică una după alta de comunism. În România, procesul începe violent, cu execuția cuplului Ceaușescu în decembrie 1989. Noua Constituție din 1990 garantează libertățile individuale și proprietatea privată. Multe personalități sunt reabilitate, Alexandru și Ion, ca și colegii lor, sunt reintegrați în Academia Română.

Însă perioada interbelică rămâne insuficient cunoscută, deși ia o dimensiune mitică. Recuperarea cunoștințelor începe prin interesul manifestat de istorici, ale căror studii sunt complementate de publicarea de memorii, de articole în magazine și periodice relevând fapte istorice sau aspecte anecdotice, cum ar fi călătoria lui Alexandru la Moscova (fig. 6).

Curiozitatea și interesul sunt amplificate și de comemorările oficiale, susținute în parte de „Fundația Lapedatu” înființată de urmașii fraților Lapedatu pentru a continua tradiția familiei (fig. 7) :

- Expoziție omagială la Brașov (la a 130^a aniversare, 2006)

¹³ R. Rusan, *Chronologie et géographie de la répression communiste en Roumanie, Le recensements de la population concentrationnaire (1945-1989)*, pag. 70-72.

- Celebrând 150 de ani de la înființare, Senatul Român păstrează un minut de tăcere pentru cei trei președinți căzuți victimă totalitarismului, între care Alexandru Lapedatu
- Simpozionul de civilizație și cultură bancară « Ion Lapedatu » organizat de Universitatea « Babeș – Bolyai » din Cluj-Napoca și Sucursala regională Cluj a Băncii Naționale a României (2014, 2015...)
- Ediția numismatică a Băncii Naționale a României comemorând trei guvernatori, între care Ion Lapedatu la cea de a 140^a aniversare (2016)
- Albumul « Gemenii Lapedatu. Istorie și finanțe » lansat la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” la București (2016)
- Sesiunea comemorativă de comunicări la Academia Română dedicată fraților Lapedatu cu ocazia celei de-a 140^a aniversări
- Comemorarea celei de-a 140^a aniversări de către instituții ale societății civile, cum ar fi „Fundatia Academia Civică” din București și « La Maison Roumaine » de la Paris (2016).

Fig. 7. Evenimente comemorându-i pe frații Lapedatu

Fig. 8. Expoziții dedicate fraților Lapedatu cu ocazia centenarului Marii Uniri

În contextul centenarului primului război mondial și al Marii Uniri, manifestările menționează personalitățile epocii (fig. 8):

- Expoziția „Mari personalități ale Marii Uniri” la Institutul Cultural Român din New York îl menționează pe Alexandru (decembrie 2015)
- Expoziția itinerantă dedicată fraților Lapedatu, inițiată la Muzeul Civilizației Urbane a Brașovului, s-a deplasat la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, la Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, la Muzeul Național Bruckenthal din Sibiu pentru a ajunge la Muzeul Național al Țării Făgărașului „Valer Literat” (2016 – 2017).

Frații Lapedatu personifică exemplar etapele parcurse de România în ultimii o sută de ani: construcția unui stat modern în perioada interbelică; deconstrucția și ștergerea acestuia din istoria oficială în timpul dictaturilor; și în final recuperarea contemporană a cunoașterii.

Astăzi, la aproape treizeci de ani de la căderea comunismului și zece ani de la intrarea în Uniunea Europeană, România se reinventează ca membru al UE. Condițiile externe sunt favorabile, dar România trebuie încă să depășească reminiscentele unei jumătăți de secol de totalitarism. Recuperarea cunoștințelor create în perioada interbelică de generația Marii Uniri constituie o referință și o inestimabilă sursă de inspirație și motivație.

*

* *

Bibliografie

Agrigoroaiei, Ion; Iacob, George și Buruiană, Ovidiu-Ștefan, *Politică și cultură în România interbelică*, Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2012

Clemenceau, George, « Lutte des races », *La Justice*, XVème année, No 5231, 12 mai 1894, p.1

Georgescu, Vlad, *Istoria Românilor de la origini pînă în zilele noastre*, Los Angeles, ARA Publications, 1984, Vol. IV, ISN C-912131-00-4

Ghibu, Onisifor, *Universitatea Daciei Superioare*, București, Atelierele Grafice „Cultura Națională”, 1929

Lapedatu, Alexandru, *La Roumanie devant le Congrès de la Paix*, Paris, Ed. Dubois et Bauer, 1919, 4 volume

Nagy, Cornelia și Ionescu, Toader, *Ioan I. Lapedatu, un economist prezent la glasul vremii*, Cluj/Napoca, Ed. Dacia, 2000, ISBN 973-35-1020-3

Pop, Marin, « Înființarea Băncii Agrare din Cluj și activitatea ei în perioada 1920-1922 », *Acta Musei Porolissensis*, XXVII, 2005, p. 251-279

Rusan, Romulus, *Chronologie et géographie de la répression communiste en Roumanie, Le recensements de la population concentrationnaire (1945-1989)*, Bucharest, Ed. Fundației Academia Civică (La Collection « Heure d’Histoire »), 2007, ISBN 978-973-8214-36-1

Seton-Watson, Robert William, *O istorie a românilor din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, Brăila, Ed. Istros, 2009, ISBN 978-973-1871-39-4

Stanescu, *Rire en Roumanie*, Paris, Ed. Bernard Barrault, 1988, ISBN 2-7360-0081-1

Tismăneanu, Vladimir et. al., *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: Raport final*, București, 2006.

Tocqueville, Alexis de, *De la démocratie en Amérique*, Paris, GF-Flammarion, 1981, ISBN : 2-08-070353-6

